

УДК 37.091.33:069

В. В. Камінська,
методист відділу освітньої та інноваційної діяльності ВШПО

Музейні екскурсії: особливості проведення

Проаналізовано особливості проведення музейних екскурсій, акцентовано увагу на важливості використання напрацювань музейної педагогіки в освітньому процесі. Розкрито класифікацію музейних екскурсій, їх суть, структуру, методичні прийоми проведення.

Ключові слова: музейна педагогіка, освітній процес, музейні екскурсії, оглядові екскурсії, тематичні екскурсії, віртуальні екскурсії, методичні прийоми проведення екскурсій.

Kaminska V. V. Museum Tours: Special Features of Conducting.

The specifics of museum tours were analyzed, emphasis was placed on the importance of using the developments of museum pedagogy in the educational process. The qualification of museum tours, their essence, structure, and methodical methods of conducting are disclosed.

Keywords: museum pedagogy, educational process, museum tours, sightseeing tours, thematic tours, virtual tours, methods of conducting tours.

Постановка проблеми. У час російсько-української війни виникла нагальна необхідність переосмислення зробленого, створення умов для оновлення змісту, рівного доступу до якісної освіти, впровадження інновацій, нових педагогічних ідей і технологій, передового педагогічного досвіду, спрямованих на вдосконалення освітнього процесу.

Серед виховних напрямів найбільш актуальним є національно-патріотичне виховання як система виховної роботи в закладах освіти, складові якого відповідають вимогам і викликам сучасності, закладають основи для формування патріотичних почуттів, національної свідомості й людської гідності, любові до рідної землі, родини, готовності до захисту Батьківщини, вивчення бойових традицій та героїчних сторінок історії українського народу.

Музеї педагогічного профілю є справжньою скарбницею моральних і духовних здобутків народу, невмирущих традицій предків, наділені унікальними можливостями впливу на особистість, формування громадянсько-патріотичного, духовно-морального, військово-патріотичного, екологічного виховання особи.

На сьогодні в країні, за повідомленнями Міністерства культури та інформаційної політики України, зруйновано російськими окупантами понад 30 музеїв, пошкоджено понад 500 культурних об'єктів та інституцій, пам'яток історії, культури,

сакрального мистецтва, яким сотні літ і котрі належать до духовних скарбів не лише українського народу, а й усього людства. І ця цифра зростатиме, бо війна триває. Українські музеї зазнають обстрілів, їх розграбовують, безцінні експонати вивозяться як трофеї, адже справжня ворожа ціль – знищити Україну та будь-які прояви української ідентичності.

Тому актуальним питанням є збереження, вивчення історико-культурної спадщини краю, створення віртуальних музеїв, оновлення змісту, напрямів діяльності музеїв при закладах освіти у період воєнного стану, знання інноваційних аспектів розвитку музейної педагогіки, її освітніх та виховних можливостей, усвідомлення педагогами важливості використання в професійній діяльності методологічного інструментарію, який сприятиме формуванню нового українця на основі національних та європейських цінностей.

Метою статті є розкриття сутності, особливостей проведення музейних екскурсій, використання інноваційних аспектів музейної педагогіки в освітньому процесі.

Огляд літератури. Теоретичному обґрунтуванню основних засад музейної педагогіки, удосконаленню дидактичних форм роботи зі школярами значну увагу приділяли науковці та музеєзнавці: М. Бондар, Л. Федорова, В. Бабарицька, А. Короткова, В. Якубовський, Л. Гайда, О. Караманов, М. Рутинський [1; 2, с. 44]. Історії екскурсійної діяльності в Україні, організації екскурсій, розкриття їх сутності, особливостей, методичних прийомів проведення присвятили свої напрацювання науковці В. Федорченко, Т. Павловська, С. Нездоймінов, І. Чагайда, С. Грибакова, О. Малиновська, О. Романенко, Г. Китайчук, В. Зінченко [1; 3, с. 126–130; 4; 6].

На основі аналізу педагогічної і музеєзнавчої літератури можна трактувати феномен музеїв педагогічного профілю як культурно-освітніх осередків, призначених для збереження, дослідження, популяризації пам'яток, які мають органічний зв'язок із педагогічними науками, освітньою галуззю й педагогічною діяльністю. Колекції музеїв педагогічного профілю найбільше пристосовані для освітньо-професійних цілей, відображають процесуальний бік освіти, певну складову педагогічного процесу.

Виклад основного матеріалу. Сучасна музейна педагогіка розвивається в руслі проблем музейної комунікації та передбачає: що освіта й виховання школярів повинні здійснюватися на музейному матеріалі із застосуванням інноваційних, новітніх інформаційних технологій, віртуального музейного простору, бо це дозволяє забезпечити значне підвищення рівня використання наочності на уроці; детальне пояснення матеріалу або розгляд лише

базових питань теми залежно від підготовленості учнів; коригування темпу й обсягу навчального матеріалу; зростання продуктивності уроку; встановлення міжпредметних зв'язків.

Відкриття музею історії освіти Волині на базі Волинського ІППО сприяло значній активізації краєзнавчого пошуку та створенню музеїв історії освіти Турійщини, Камінь-Каширщини та Любомльщини, що мають значний потенціал для професійного становлення молодих педагогів, оволодіння ними новими знаннями щодо розвитку регіональної системи освіти, ознайомлення з перспективним педагогічним досвідом педагогів області, використанням інноваційних технологій, напрацювань музейної педагогіки в освітньому процесі.

Інтерес до музею і його пам'яток значною мірою залежить від експозицій, професійних навиків екскурсоводів, проведення різноманітних заходів на базі музеїв, володіння їх керівниками, педагогами знаннями про інноваційні аспекти розвитку музейної педагогіки.

У закладах освіти ефективною формою педагогічної роботи є оглядові, тематичні екскурсії на базі музеїв. Набули популярності такі форми уроку як урок-екскурсія, екскурсія-подорож, екскурсія-гра з використанням музейних експонатів, реліквій та раритетів, оригінальних виставок творчих робіт педагогів, учнів.

Екскурсія – цілеспрямований наочний процес пізнання навколишнього середовища, що будується на основі продуманого використання заздалегідь відібраних об'єктів відповідно до визначеної тематики.

Музейні екскурсії не завжди можуть збігатися з експозиційними, не тільки розкривати зміст виставлених експонатів, а й бути ширшими або вужчими, залежно від назви, мети екскурсії, складу екскурсійної групи.

В основу підготовки будь-якої екскурсії має бути покладено головні принципи й вимоги педагогічної науки, такі як взаємозв'язок навчання і виховання, врахування логіки предмету, послідовність і систематичність, ясність і доступність викладу, наочність, емоційність, урахування вікових особливостей школярів.

Екскурсії поділяються на такі види: оглядові, тематичні, інтерактивні, багатоконплексні, мультимедійні, віртуальні. Інтерактивні мультимедійні, віртуальні екскурсії можуть використовуватись учителем під час уроків, інтегрованих курсів, виховних, науково-методичних заходів. Цікавими для учнів є проведення динамічних, інтерактивних екскурсій, переваги яких у тому, що вчитель сам обирає необхідний матеріал, складає маршрут, зміст, укладає «портфель екскурсовода» відповідно

до поставленої мети, використовує інноваційні ігрові технології, зокрема квест-технологію.

Оглядові музейні екскурсії передбачають огляд усієї експозиції музею певного профілю, відтворюють загальне уявлення про музей і його колекції, висвітлюють найбільш характерні моменти історичної події, розвитку певного явища, життя видатної особи. Послідовність показу експонатів в огляді визначається зручністю переходів. Фрагментарний показ пам'яток зумовлює виклад інформації тезами. Тематичні музейні екскурсії висвітлюють лише виділену частину експозиції, що дає можливість детально і більш глибоко ознайомитися з питаннями відповідної тематики. Важливого значення у проведенні тематичних екскурсій набувають хронологічні й тематичні переходи, що пов'язують у тематичну єдність зміст експозиції окремих залів, розділів, окремих пам'яток.

Кожна екскурсія повинна бути проведена на належному науковому рівні. Основу екскурсійного показу мають відобразити оригінальні матеріали, музейні раритети. Якісно розкрити зміст експозиції допомагає вивчення екскурсоводом фондів музею, матеріалів, що не подані в експозиції, але про які варто розповісти під час екскурсії. Критерієм відбору експонатів слугує їхня важливість у розкритті підтем і окремих питань. Особлива увага приділяється експонату, з якого починається екскурсія, що має зосередити увагу екскурсантів, зацікавити їх. Потрібно продумати, настільки докладно треба розповідати про певні експонати, використовуючи наукові роботи, архівні документи, мемуарну та художню літературу. Екскурсія може бути доповнена цитатами, уривками з художніх творів для більшої образності виступу, але не бути перенасиченою ними. Тому важливим для педагога є володіння методикою створення та проведення екскурсії, алгоритмом побудови екскурсійного маршруту.

Структура музейних екскурсій – традиційна: вступ, основна й заключна частини, висновок. Текстовий опис оглядової екскурсії має містити: вступ, де подаються загальні відомості про історію створення музею, загальний його зміст, перелік та зміст основних його розділів, а також інформацію про тривалість екскурсії, місце її початку та закінчення, назву екскурсії, на які вікові категорії вона розрахована.

Основна частина має розкрити зміст експозиції музею – сутність вступної частини експозиції, зміст та навчальну, виховну, культурну спрямованість окремих розділів, акцентувати увагу на найбільш важливих музейних предметах та їхніх особливостях. В основній частині мають коротко розкриватися форми роботи із надходженням музейних предметів, а також бути приклади запитань, які допомагають

слухачам краще запам'ятати інформацію про почуте і побачене під час екскурсії. Висновок стосується змісту екскурсії в цілому, окремих коментарів про зміст музейної експозиції, прикладів форм та засобів популяризації музейної колекції (друковані, усні, відео тощо).

Підготовка екскурсії передбачає: визначення її мети, об'єктів вивчення, пошуку та аналізу різних джерел; формулювання проблеми; визначення творчих завдань, які учням необхідно буде вирішити; створення та розробка матеріалу для інтерактивних екскурсійних зон. Закінчується екскурсія підсумковою бесідою, в ході якої вчитель спільно з учнями узагальнює, систематизує побачене і почуте, виділяє найістотніше, виявляє враження, вибирає форми звіту.

Важливо створити мультимедійну презентацію оглядової екскурсії для онлайн-формату слухачам курсів підвищення кваліфікації. Презентація має містити на першому слайді назву екскурсії, профіль музею, назву закладу освіти, виконавця, на інших – фотографії загального огляду експозиції, окремих розділів, а потім власне екскурсію експозиційними розділами. Рекомендується не перевантажувати презентацію текстовою інформацією, але її повинно бути достатньо для коментування ілюстративного матеріалу: карт, схем, документів, малюнків, фотографій тощо (необхідно подати підписи до того, що глядач бачить на екрані, бажано із зазначенням дат, короткої інформації про шляхи надходження до музею).

Критерії оцінювання екскурсій на основі Всеукраїнського конкурсу музеїв при закладах освіти «Край, в якому я живу» напряму «Музей історії освіти»:

- повнота розкриття змісту;
- творчі поєднання показу і розповіді;
- рівень володіння матеріалами усієї експозиції;
- майстерність екскурсовода (вміння чітко, логічно, послідовно презентувати музейну колекцію);
- культура мовлення (володіння літературною мовою та мовними засобами, образність, вдале використання цитат, епітетів, порівнянь тощо);
- вміння спілкуватися з відвідувачами;
- загальний художньо-естетичний рівень експозиції.

Науковець Т. Павловська трактує методичні прийоми та особливості проведення екскурсій так, що музейна екскурсія може бути частиною оглядової екскурсії містом. При музейній екскурсії найчастіше використовують порівняння й реконструкцію як методичні прийоми. Слід використовувати прийоми опису чи характеристики об'єкта, цитування справжніх документів або їх копій. Надзвичайна насиченість експонатами вимагає чіткості й виразності розповіді. При проведенні музейної екскурсії треба враховувати

Методичні публікації

склад групи, вікові особливості, освіту та інтереси відвідувачів музею. Отже, екскурсії повинні проводитись так, щоб вони задовольняли всіх відвідувачів, були цікавими і зрозумілими. Необхідно поєднувати пізнавальний та емоційний матеріал для того, щоб відвідувачі не стомлювалися й не втрачали уваги. Потрібно постійно слідкувати за розміщенням екскурсантів перед об'єктами експозиції (як правило, група розташовується півколом біля вітрин або стендів), щоб усі добре чули екскурсовода й бачили матеріали експозиції [3, с. 129–130].

Підвищення фахового рівня педагогів щодо музейно-педагогічної діяльності є підґрунтям для актуалізації цього питання у ВІППО: забезпечення науково-методичного супроводу музейно-педагогічного процесу у закладах освіти; вивчення й узагальнення досвіду роботи музеїв при закладах освіти; організація науково-методичних заходів щодо проблеми; проведення різних видів екскурсій, виставок, майстер-класів, семінарів на основі експозицій та фондів музею історії освіти Волині; розробка методичних рекомендацій.

У Волинському ІППО для слухачів курсів підвищення кваліфікації, учасників науково-методичних заходів, окремих груп відвідувачів відділом освітньої та інноваційної діяльності організуються та проводяться оглядові, тематичні, навчальні, інтерактивні екскурсії, мистецькі майстер-класи. Періодично експонуються виставки на основі фондів музею історії освіти Волині, виставкових зон ВІППО: «Славетна Волинь» (колекція репродукцій картин на полотні відомих українських художників); «Козацька слава України» (портрети українських гетьманів та козацьких реліквій), «Вишиті картини 50–80 років ХХ століття із Волині та Полісся, предмети побуту та етнографії» (з приватної колекції Петра Олешка, директора Волинського ІППО).

Анонси екскурсій у ВІППО відображають зміст оглядових, тематичних, інтерактивних екскурсій, виставкових зон. Зокрема, зміст оглядової екскурсії «Розвиток освіти Волині» на базі музею історії освіти Волині висвітлює давню історію освіти краю, презентує освіту в 1921–1939 роках, в передвоєнні 1939–1941 роки, після Другої світової війни, в 1960–1990 роках, у незалежній Україні, ознайомлює з історією закладів освіти: Волинського ІППО, ЛНТУ, ВНУ імені Лесі Українки, педучилищ, шкіл області, з видатними особистостями краю: Оленою Левчанівською, Галшкою Гулевичівною, Мелетієм Смотрицьким, Костянтином Острозьким та іншими, які сприяли розвитку освіти. У проведенні екскурсій окреслюються питання створення Луцького

Хрестовоздвиженського братства, акцентується увага на Українських січових стрільцях – засновниках українських шкіл на Волині у 1906 році, заслужених учителів України, педагогах – учасниках російсько-української війни, фондах музею («Музей історії освіти Волині: історія, документація», «Історія ВІППО: плани, статистика, методичні видання», «Леся Українка», «Михайло Кравчук», «Василь Сухомлинський», «З досвіду роботи педагогів», «Конкурс „Учитель року“», «Освітня премія імені Лесі Українки, Михайла Кравчука», «Підручники. Навчальні посібники», «Журнал „Педагогічний пошук“», «Шкільна преса», «Літературна творчість педагогів», «Волинезнавство. Історія населених пунктів Волині», «Волиняни в АТО. Педагоги – учасники російсько-української війни», «Воєнні артефакти» та інших).

Тематична екскурсія «Славетна Волинь» на основі колекції репродукцій картин українських художників висвітлює історичні події, біографії та діяльність видатних особистостей краю, подає інформацію про відомих українських, волинських художників, які створили ці картини, відображає їх творчу мистецьку діяльність. Зокрема, презентуються полотна, на яких зображено видатні постаті Волинського краю, які в різні історичні періоди зробили вагомий внесок в його становлення та розвиток. На окремих творах відомих художників Волині також відтворено історичні події рідної землі. Популяризуються картини: Іванни Дацюк «Йов Кондзелевич», «В'ячеслав Липинський», Ксенії Дацюк «Данило Братковський», «Гальшка Гулевичівна», Олени Звягінцевої «Гетьман Богдан Ружицький», «Леся Українка та її подруга Марія Биковська», «Комбатанти Волинського краю», «Герої Радянського Союзу – уродженці Волині», Володимира Бартошика «Замок Любарта», Артура Орлюнова «Хрещення України-Русі», Володимира Жупанюка «Волинська Богоматір», «Берестечківська битва».

Інтерактивна екскурсія «Козацька слава України» анонсує портрети гетьманів, їх життя та діяльність,

традиції, складові здорового способу життя козаків, побуту, представляє козацькі реліквії, побутові речі, зброю. Під час екскурсії використовуються ігрові технології, зокрема «Славні українські козаки».

Огляд виставки «Вишиті картини 50–80 років ХХ століття із Волині та Полісся, предмети побуту й етнографії» передбачає ознайомлення слухачів курсів підвищення кваліфікації, окремих груп відвідувачів з етнографічною колекцією, що об'єднує оригінальні вишиті рушники, картини, посуд, господарчий реманент, знаряддя праці, розкриває традиції вишивки, ткацтва, побутового життя та ведення господарства; оприлюднення матеріалів виготовлення (глина, дерево) національного посуду, предметів домашнього вжитку (прядка, рубель, кочерга, ступа, діжка, корито для прання, скребниця або чесалка), а також популяризування українських традицій, звичаїв, обрядів засобами ігрових технологій.

Працівниками відділу освітньої та інноваційної діяльності розроблено освітні програми семінарів-практикумів для підвищення кваліфікації педагогів з основ музейної педагогіки, квест-технології, козацьких традицій здорового способу життя: «Музейна педагогіка в практиці сучасного закладу освіти», «Основи впровадження квест-технології в професійній діяльності педагога», «Здоровий спосіб життя в козацькій традиції» (автори: Н. А. Поліщук, завідувач відділу, В. В. Камінська, методист відділу), методичні рекомендації: «Основи музейної діяльності в ЗЗСО», «Історико-краєзнавчі екскурсії як засіб розвитку загальнокультурної компетентності педагогів», «Використання віртуальних екскурсій у професійній діяльності педагога» (укладач В. В. Камінська, методист відділу).

Екскурсії на основі експозицій, фондів музею історії освіти Волині, виставок, мистецьких майстер-класів спонукають педагогів до використання матеріалів музею у проведенні різноманітних заходів, розвитку творчих здібностей,

реалізації нових ідей щодо використання напрацювань колег, краєзнавчого матеріалу в освітньому процесі, мотивують до науково-дослідної діяльності, написанні наукових робіт, методичних рекомендацій.

Висновки. Використання різних видів екскурсій у педагогічній діяльності надає змогу освітянам: збільшити можливість вибору засобів, форм і темпу вивчення навчального матеріалу; підвищити інтерес учнів до предметів, що вивчаються, мотивацію до саморозвитку, розширення кругозору, розвивати пізнавальну активність, загальнокультурну, інформаційно-комунікативну, соціальну компетентності.

Обласні заклади освіти накопичили значний досвід організації діяльності музеїв найрізноманітніших профілів. Тому важливим завданням сьогодення є з'ясування позитивних тенденцій, перспективних напрямків розвитку музеїв при закладах освіти, оновлення змісту їх роботи, впровадження в практику науково обґрунтованих форм, методів музейно-педагогічної діяльності. Адже це дієвий засіб створення інноваційного освітнього середовища, яке суттєво оптимізує освітній процес, забезпечує змістовне дозвілля, сприяє формуванню всебічно розвиненої особистості, нового українця, що діє на основі національних та європейських цінностей.

Література

1. Бабарицька В. К., Короткова А. Я., Малиновська О. Ю. Екскурсознавство і музеєзнавство : навч. посіб. Київ : Альтерпрес, 2007. 464 с.
2. Караманов О. В. Музей – школа – університет: особливості педагогічної взаємодії в сучасному «суспільстві знань». *Освіта та педагогічна наука*. 2013. № 4. С. 44.
3. Павловська Т. С. Організація екскурсійних послуг : навч.-метод. комплекс. Луцьк : Вежа-Друк, 2016. С. 126–130.
4. Нездоймінов С. Г. Організація екскурсійних послуг : навч.-метод. посіб. Одеса : Астропринт, 2011. 2016 с.
5. Рутинський М. Й., Стецюк О. В. Музеєзнавство : навч. посіб. Київ : Знання, 2008. 428 с.
6. Чагайда І. М., Грибакова С. В. Екскурсознавство : навч. посіб. Київ : Кондор, 2004. 204 с.